

Beata Zajęcka (Częstochowa)

Aspiracje edukacyjne, zawodowe i społeczne młodzieży

Aspiracje dzieci i młodzieży znajdują się w kręgu zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych: psychologów, socjologów, pedagogów. Pojęcie „aspiracje”, podobnie jak wiele innych pojęć, jest bardzo różnie definiowane w literaturze przedmiotu. Brak ujednoczenia w naukach społecznych uwarunkowany jest podejściem metodologicznym, związanym z badaniem określonego problemu naukowego, co tym samym uniemożliwia porównywanie wyników badań różnych dyscyplin naukowych.

Psychologowie, posługując się najczęściej precyzyjnymi miernikami, zajmują się głównie analizą poziomu aspiracji oraz ich różnorodnymi powiązaniem. Łączą poziom aspiracji z zamiarem osiągnięcia postawionego celu, w określony sposób, w wyznaczonym czasie, na sprecyzowanym poziomie wykonania (M. Tyszkowa, 1972; E.R. Hilgard, 1974; A. Janowski, 1977). Zagadnienia aspiracji w pracach psychologicznych rozpatrywane są także w ramach problematyki motywacyjnej (J. Reykowski, 1970).

Interesujące wydaje się ujęcie zagadnień związanych z aspiracjami przez Skornego (1980). Autor ten wyodrębnił aktualistyczny (cel doraźny) i perspektywiczny (cel życiowy) poziom aspiracji, użył również tego pojęcia w węższym i szerszym rozumieniu. Szczególnie przydatne w badaniach interdyscyplinarnych jest ujęcie szersze, które odnosi się do wielostopniowego lub alternatywnego wyboru celu działania, które jednostka zamierza lub pragnie wykonać w przyszłości.

Socjologowie w badaniach nad aspiracjami koncentrują się bardziej na obiektach ludzkich pragnień i zamierzeń, rozpatrując je w kontekście hierarchii ważności (systemów wartości) tych obiektów. Poszukują również społecznych czynników różnicujących aspiracje człowieka. Obok cech pozycji społecznej – wykształcenia, zawodu, zamożności (A. Sułek, 1983), które charakteryzują jednostkę lub jej rodzinę, wskazują na znaczenie środowiska społecznego. Uwzględniają miejsce zamieszkania, region kraju oraz dominujące w środowisku wzory kulturowe (J. Kupczyk, 1978; M. Łoś, 1972).

W pracach pedagogicznych poziom aspiracji najczęściej rozumiany bywa podobnie jak w opracowaniach socjologicznych. Obok odniesień do hierarchii wartości pojawiają się rozważania o wartościach i aspiracjach mających charakter kulturowy (T. Lewowicki, 1987).

W literaturze naukowej wyróżnia się szereg rodzajów aspiracji. U dzieci i młodzieży w wieku szkolnym występują aspiracje szkolne, dotyczące wyników pracy

szkolnej, uzyskiwanych w niej ocen i przyszłej nauki. Można je określić aspiracjami edukacyjnymi. Odnoszą się do treści i poziomu kształcenia, które jednostka pragnie lub zamierza osiągnąć.

Innym rodzajem (typem, kategorią) aspiracji są aspiracje zawodowe, co do zdobycia w przyszłości określonego zawodu lub wykonywania pewnych czynności zawodowych. Dotyczą one rodzaju pracy, ale także warunków tej pracy, pewnych cech zawodu czy miejsca pracy. Aspiracje edukacyjne, a u starszej młodzieży także aspiracje zawodowe są, zdaniem B. Galas i T. Lewowickiego (1991), głównym składnikiem całej struktury osobowości. Dotyczą bowiem obszarów życia znaczących w aktualnej i przyszłej sytuacji życiowej młodych ludzi.

Kolejny rodzaj aspiracji związany jest z życiem osobistym, w tym z życiem rodzinnym. Aspiracje rodzinne przyjmują formę pragnień lub zamierzeń odnośnie do założenia rodziny, liczby dzieci czy stosunków panujących w rodzinie.

U dorastającej młodzieży występują też aspiracje społeczne, dotyczące pełnienia ról społecznych, zajmowania pożądanej pozycji w grupie lub pozycji w hierarchii władzy.

Przedstawioną typologię należy traktować jedynie jako ogólny szkic najważniejszych i najczęściej przejawianych aspiracji. Wyodrębnione rodzaje są trudne do precyzyjnego określenia, wiele rodzajów aspiracji pozostaje ze sobą we wzajemnych powiązaniach, różna jest złożoność tych aspiracji, różne sfery życia, w których występują, czy których dotyczą. Można przytoczyć jeszcze więcej rodzajów aspiracji. Na przykład, ze względu na czas, w którym występują: zawyżone, adekwatne, zaniżone czy ze względu na związek z działaniem: działaniowe i życzeniowe. Jednak przedstawienie wszystkich kategorii aspiracji nie jest zasadne, gdyż wyróżnianie ich rodzajów spełnia głównie funkcję porządkującą. Poszczególne rodzaje pragnień i zamierzeń są ze sobą ściśle powiązane, a aspiracje zwykle bada się jako całościowy układ celów życiowych. Skoncentrowano się na tych rodzajach aspiracji, które zostaną wykorzystane w opracowaniu do interpretacji badań.

Analiza i interpretacja wyników badań

Aby poznać aspiracje edukacyjne, zawodowe i społeczne młodzieży posłużono się kwestionariuszem wywiadu. Badaniami objęto 271 uczniów z klas drugich szkół średnich Częstochowy, w tym 131 mężczyzn i 140 kobiet, z czego 82 z zasadniczych szkół zawodowych, 96 z techników i 93 z liceów ogólnokształcących. Przyjęto intencjonalny dobór próby, a kryteria doboru związane były z wiekiem, płcią i typem placówki szkolnej.

Ukazując aspiracje i dążenia młodzieży, starano się nie pominąć postrzeganych przez nią obecnie uwarunkowań, wpływających na realizację tych zamierzeń i planów. Myślenie o przyszłości osadzone jest bowiem dość mocno w realiach społecznych. Trzeba podkreślić, że aspiracje, które wyłoniły się w toku wypowiedzi uczniów, są funkcją przyswojonych przez nich wartości oraz ich sytuacji społecznej. Czynnikiem motywującym młodzież do kształcenia bywa świadomość konieczności

i wagi zdobycia kwalifikacji zawodowych. Dzięki nim młodzież zdobywa środki do życia, określoną pozycję społeczną czy też zaspokojenie potrzeb poznawczych.

Wśród ogółu badanej młodzieży nauka jest tą wartością, o której najczęściej mówią uczniowie i którą w najbliższym czasie zamierzają realizować. Kontynuowanie dalszej nauki związane jest wyraźnie z typem szkoły, do której uczeń uczęszcza. Zdecydowanie częściej zamierzają uczyć się uczniowie liceów ogólnokształcących (80,6%) niż uczniowie pozostałych typów szkół. Znacznie rzadziej natomiast zamierzają kontynuować naukę uczniowie techników (43,8%) i zasadniczych szkół zawodowych (50%). 15,6% uczniów techników i 16,2% liceów ogólnokształcących jeszcze nie wie, co będzie robiło po ukończeniu nauki w obecnej szkole. Jedną z przyczyn jest trudna sytuacja rodzinna, będąca przeszkodą w kontynuowaniu nauki. Drugą zaś niepewność samych zainteresowanych, czy uzyskany poziom wiedzy pozwoli im dostać się na wyższy szczebel kształcenia.

Można zauważyć, że uczniowie szkół średnich naukę w obecnej szkole traktują głównie jako drogę prowadzącą do studiów wyższych. O ile uczniowie liceów ogólnokształcących adekwatnie odczytują założoną funkcję szkoły, o tyle uczniowie techników i zasadniczych szkół zawodowych chcą realizować swoje zamierzenia, mimo podstawowych założeń tych szkół. Ciekawe, że nieco więcej mężczyzn (47,1%) niż kobiet (40%) uczących się w technikach zamierza kontynuować kształcenie.

Na uwagę zasługują także aspiracje edukacyjne młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych. Spośród ogółu uczniów tych szkół 58,7% mężczyzn i 38,9% kobiet zamierza zdobyć maturę, głównie przez naukę w technikum wieczorowym dla pracujących.

Jakkolwiek z dużym uznaniem można odnosić się do aspiracji edukacyjnych tych młodych ludzi, którzy chcą pokonać najpierw zasadniczy, a potem średni poziom kształcenia, to jednak należy zdawać sobie sprawę z barier organizacyjno-programowych, jakie przed nimi staną. Uczniowie ci mogą być szczególnie narażeni na frustrację wynikającą z dysonansu, jaki może powstać między ich aspiracjami a możliwościami ich spełnienia. Dlatego można z dużym prawdopodobieństwem powiedzieć, że nie wszystkim z nich uda się kontynuować naukę.

Zdecydowane dążenie młodzieży do kontynuowania nauki po ukończeniu szkoły średniej rodzi pytanie o motywy tych decyzji. Dlaczego młodzi ludzie chcą podejmować dalszą naukę? Co przede wszystkim wyznacza ich dalszą drogę edukacyjną? Na te pytania spróbowano odpowiedzieć, posługując się głównie argumentacją samych badanych, gdyż ona najlepiej odzwierciedla stosunek młodzieży do omawianych zagadnień.

Wypowiedzi młodzieży na ten temat można sklasyfikować w kilku grupach. Do pierwszej z nich można zaliczyć te motywy, które traktują naukę jako wartość, dla której warto się poświęcić i dzięki niej uzyskać satysfakcję osobistą. Nauka dla tej młodzieży jest interesująca, badani nie wyobrażają sobie bez niej dalszego życia we współczesnym świecie. Oto kilka wypowiedzi badanych: „chcę mieć lepsze wykształcenie”, „nauka to perspektywa na dalsze życie”, „chcę być mądrzejszy”. Wy-

powiedzi te wskazują, że młodzi ludzie cenią wiedzę i wykształcenie jako wartość autoteliczną.

Do drugiej grupy motywów warunkujących dalszą naukę można zaliczyć te, dzięki którym można zdobyć dobry, interesujący i dobrze płatny zawód. Ten ostatni motyw w szczególności podkreślają uczniowie liceów ogólnokształcących. Młodzi ludzie pisali: „nie znajdę pracy, jeśli skończę tylko szkołę średnią”, „podoba mi się zawód prawnika, daje duże możliwości finansowe”. Wypowiedzi te świadczą o dużej dojrzałości i realizmie w spostrzeganiu otaczającej rzeczywistości.

Do trzeciej grupy motywów skłaniających do dalszego kształcenia można zaliczyć tak zwane względy ambicjonalne – młodzi ludzie chcą pokazać, na co ich stać, podnieść swoją wartość w oczach innych, czy też, jak napisał jeden z badanych, „chcę dojść do czegoś lepszego w życiu niż rodzice”.

Typ szkoły i płeć nie różnicuje motywów podjęcia dalszej nauki.

Ogół zaprezentowanych wypowiedzi prowadzi do wniosku, że młodzież dostrzega w nauce i kształceniu wartość instrumentalną, a więc tę, którą warto zdobywać, by mieć dobry zawód, być kimś, zyskać uznanie społeczne i korzyści materialne. Te postawy tworzą się z obserwacji życia codziennego, jak również pod wpływem określonych działań wychowawczych rodziców, którzy usiłują kierować dążeniami młodzieży. Młodzież liceów ogólnokształcących wskazuje na korzyści o charakterze intelektualnym, sprzyjające rozwijaniu własnych zainteresowań. Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych podkreślają praktyczne walory nauki, mające istotne znaczenie dla uzyskania dobrej pracy i samodzielności materialnej. Jest to, jak wiadomo, etap marzeń i rozważań teoretycznych, dopiero rzeczywistość zweryfikuje prezentowane poglądy i postawy.

Ważne jest też poznanie aspiracji zawodowych młodzieży. Zdecydowana większość badanych uczniów ma już za sobą pierwsze decyzje związane z wyborem przyszłego zawodu. Młodzież ucząca się w zasadniczych szkołach zawodowych i technikach jest świadoma swoich decyzji zawodowych i w większości jest zadowolona z obranego kierunku nauki.

Płeć badanych miała istotny wpływ na wybór konkretnych zawodów. Tradycyjny podział na zawody kobiece i męskie nadal się utrzymuje. Uczennice zasadniczych szkół zawodowych i techników chciałyby w przyszłości pracować w zawodzie krawcowej, dziewiarki, technologa odzieżowego, modystki czy projektantki mody. Natomiast mężczyźni w obu badanych grupach wybrali następujące zawody: mechanik samochodowy, kierowca, właściciel warsztatu samochodowego, architekt. Tylko nieliczni z badanych poproszeni o sprecyzowanie aspiracji zawodowych wymieniali „zawód dochodowy” czy też „łatwy, dobrze płatny”.

Nieco inaczej przedstawiają się aspiracje zawodowe licealistów. Około 25% badanych uczniów liceów ogólnokształcących nie myśli konkretnie o wyborze zawodu. Ci młodzi ludzie koncentrują się na tym, co jest dla nich ważne w danej chwili, jakby z góry zakładając dłuższą drogę edukacyjną. Młodzież z liceów ogólnokształcących, jeśli ma konkretne aspiracje zawodowe, to, jak napisał to jeden z uczniów, dotyczą zawodów, „gdzie zarabia się dużo kasy”. Licealiści, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, wybierają zawody o dużym prestiżu społecznym i wyso-

kich zarobkach. Do najczęściej wymienionych zawodów należą: bankowiec, prawnik, manager, makler, informatyk, tłumacz, dziennikarz. W tej grupie badanej nie występuje podział na zawody typowo męskie i kobiece.

Młodzież z liceów ogólnokształcących wybiera zawody wymagające ukończenia studiów wyższych, a uczniowie z techników i z zasadniczych szkół zawodowych myślą o podniesieniu swoich kwalifikacji, ale w obrębie kierunku kształcenia. Omawiane różnice potwierdzają obliczenia statystyczne, które są istotne na poziomie mniejszym niż 0,01.

Sama wiedza na temat aspiracji i preferencji zawodowych nie daje w pełni podstaw do oszacowania poziomu ich aspiracji. W związku z tym zadano młodzieży szereg pytań, np.:

- „Co w pierwszej kolejności chciałbyś osiągnąć w życiu?,”
- „Jak wyobrażasz sobie siebie za 10 lat?”.

Pierwsze pytanie dotyczyło krótszej perspektywy życiowej, drugie natomiast traktowało o celach życiowych w sensie bardzo ogólnym.

Tabela 1. Co w pierwszej kolejności badana młodzież pragnie osiągnąć w życiu?

Wybory	Mężczyźni						Kobiety					
	Z.S.Z.		T.		L.O.		Z.S.Z.		T.		L.O.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
własne mieszkanie	32	20,4	19	13,4	16	17,4	8	13,6	14	12,1	16	10,9
szczęście osobiste i rodzinne	39	24,9	40	28,2	20	21,7	30	50,8	39	33,7	37	25,2
dobre warunki materialne	32	20,4	31	21,8	24	26,1	7	11,9	20	17,2	36	24,5
dobrze płatną pracę	31	19,7	26	18,3	19	20,7	10	16,9	21	18,1	26	17,7
poważanie wśród ludzi, przyjaźń i pozycję społeczną	23	14,6	26	18,3	13	14,1	3	5,1	22	18,9	32	21,7
inne	–	–	–	–	–	–	1	1,7	–	–	–	–
Podstawa do oprocentowania	157	100,0	142	100,0	92	100,0	59	100,0	116	100,0	147	100,0

Jak wynika z liczb zamieszczonych w tabeli, badana młodzież miała olbrzymie problemy z wyborem najważniejszych celów życiowych. W większości zakreślano poszczególne wartości, bez określenia ich rang, które dobitniej wskazywałyby najważniejsze aspiracje badanych. Rozkład odpowiedzi na pytanie wskazuje, że młodzież marzy przede wszystkim o szczęściu osobistym i rodzinnym oraz o osiągnięciu dobrych warunków materialnych dzięki dobrze płatnej pracy. Ciekawe, że uczniowie liceów ogólnokształcących częściej na pierwszym miejscu wymieniali aspiracje związane ze znaczną zamożnością niż mężczyźni w pozostałych badanych grupach. Mężczyźni częściej niż kobiety przejawiają aspiracje związane z zawodem oraz ze znaczną zamożnością. Kobiety natomiast częściej wybierają cele afiliacyjne

(uzyskanie poważania wśród ludzi, przyjaźni, pozycji społecznej), przy czym najmniej są one ważne dla kobiet z zasadniczej szkoły zawodowej.

Wybory dokonane przez badaną młodzież, szczególnie podkreślenie roli zamożności, wyraźnie wskazują na zmiany, jakie zaszły w sferze makroekonomicznej i w sferze oficjalnie upowszechnianych wartości. Tymi nowymi wartościami są bogactwo i zamożność, które przestały być rzeczą wstydliwą i niestosowną, jaką były w czasach realnego socjalizmu. Młodzi ludzie postrzegają przedstawicieli prywatnego biznesu, ludzi pracujących w nowych, dynamicznie rozwijających się firmach jako tych, których dzięki wielogodzinnej pracy stać na kosztowną konsumpcję. Można domniemywać, że młodzież zainteresowana jest funkcjonowaniem w przyszłości jako dobrze wykwalifikowana kadra, posiadająca wysokie wykształcenie. Być może wśród nastolatków upowszechniło się przekonanie o korzyściach wynikających z posiadania wyższego wykształcenia, z których najistotniejsze wiążą się z wysokimi zarobkami, możliwymi do uzyskania w firmach prywatnych oraz z stosunkowo najmniejszym zagrożeniem bezrobociem.

Analizując wypowiedzi uczniów dotyczące celów życiowych w dalszej perspektywie, można stwierdzić, że cele te można podzielić na kilka grup: aspiracje w sferze życia rodzinnego, obejmujące założenie rodziny, szczęście rodzinne i osobiste, posiadanie i wychowanie dzieci. Badani pisali: „będę mieć dom, rodzinę, dzieci”, „siedząca w domu mężatka, mająca dzieci u boku”, „rodzina, dom, szczęście”.

Kolejna grupa to aspiracje zawodowe, które odzwierciedlają wypowiedzi dotyczące potrzeby zdobycia zawodu i kwalifikacji, np.: „pracować na dobrze płatnej posadzie”, „będę pracować w wymarzonym zawodzie”, „pracuję, dużo pieniędzy”.

Ostatnią grupą aspiracji, które można wyróżnić w wypowiedziach młodzieży, są aspiracje hedonistyczne, wyrażające się potrzebą realizacji własnych zainteresowań, posiadania czasu na rozrywki (dość specyficznie rozumiane przez młodych ludzi) np. „dużo forsy, rozpusta”, „piękny, bogaty, zdrowy i dużo pięknych kobiet”, „ładna, zgrabna jak teraz”.

Niektórzy badani podkreślali pragnienie osiągnięcia sukcesu, np. „człowiek, któremu się udało” czy też „garnitur, krawat, teczka” – symbol „białych kołnierzyków”. Z uwagi, iż większość badanych nie odpowiedziała na postawione pytanie, nie jest możliwa analiza ilościowa.

Porównując plany życiowe młodzieży można stwierdzić, że nie ma zasadniczych różnic w zakresie aspiracji ogółu badanej młodzieży, zwłaszcza gdy chodzi o realizację celu, jakim jest założenie rodziny. Nieco częściej w najbliższym 10-leciu cel ten preferują kobiety. Mężczyźni pragną jak najszybciej zdobyć zawód, choć cel ten nie jest obojętny dla kobiet. Młodzi ludzie często myślą o podjęciu samodzielnej działalności gospodarczej. Takie aspiracje zawodowe mają częściej chłopcy, zwłaszcza młodzież z zamożniejszych rodzin. Stopniowo zmniejsza się atrakcyjność zatrudnienia w państwowych zakładach pracy. Z sektorem państwowym wiążą swą przyszłość częściej dziewczęta niż chłopcy, zwłaszcza dzieci pracowników fizycznych i robotników niewykwalifikowanych. Realizacja celu, jakim

są warunki materialne, częściej wymieniają mężczyźni zarówno w odniesieniu do najbliższej perspektywy, jak i dalszej przyszłości.

Podsumowując powyższe dane, można uznać, że jako wartość nadrzędną młodzież wymienia założenie rodziny oraz jej rozwój, jednakże ogniwiem pośrednim dla osiągnięcia tej wartości, prawie w każdym przypadku, jest zdobycie zawodu, dobrze płatnej pracy i mieszkania.

Badana młodzież posiada dość konkretne wyobrażenia związane z funkcjonowaniem swojej, w przyszłości założonej rodziny. Nie wiadomo, na ile jednak będą w stanie realizować w przyszłości wartości i aspiracje związane z życiem rodzinnym? W oparciu o zebrany materiał badawczy trudno na to pytanie odpowiedzieć. Można jednak wiele zdziałać w tym zakresie, kształtując i podtrzymując w szkolnym procesie wychowania wartości oraz społecznie użyteczne i powszechnie akceptowane aspiracje.

Refleksje i wnioski sformułowane na podstawie przeprowadzonych badań nie pretendują do uogólnień. Mogą być jednak wstępem do dalszych analiz, studiów i badań porównawczych obejmujących liczniejszą populację i większy teren, co pozwoliłoby na uzyskanie reprezentatywności wyników i opracowanie wniosków i postulatów dla teorii i praktyki pedagogicznej.

Bibliografia

- Galas B. i Lewowicki T. (1991), *Osobowość a aspiracje*, Warszawa, UW.
- Hilgard E.R. (1974), *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa, PWN.
- Janowski A. (1977), *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Warszawa PWN.
- Kupczyk J. (1978), *Uwarunkowania aspiracji życiowych młodzieży w starszym wieku szkolnym*, Poznań, UAM.
- Lewowicki T. (1987), *Aspiracje dzieci i młodzieży*, Warszawa, PWN.
- Łoś M. (1972), *Aspiracje a środowisko*, Warszawa, PWN.
- Reykowski J. (1970), *Z zagadnień teorii motywacji*, Warszawa, PWN.
- Skorny Z. (1980), *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław, Ossolineum.
- Sulek A. (1983), *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, [w:] S. Nowak (red.), *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej* (s. 293-313), Warszawa, PWN.
- Tyszkowa M. (1972), *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, Warszawa, NK.6